

NAZİMÂ

ellefât Komisyonu üyeliğine getirilmesiyle okul 1890'da kapandı.

Galatasaray'daki görevinden ayrılarak Aşiret Mektebi müdürlüğüne tayin edilen Ali Nazîmâ (1894) kısa bir süre sonra Mekteb-i Mülkiye müdür muavinliğine getirildi (24 Şubat 1895). Bu okulun Fransızca hocalığı yanında Dârülfünun Ulûm-i Tabîyye ve Dîniyye Şubesi müdür muavinliği (21 Aralık 1895), Mercan İdâdîsi Fransızca ve tercüme usulü hocalığı (14 Kasım 1900), Dârümuallimîn ile Vefa İdâdîsi Fransızca hocalığı (1906) görevlerini dönem dönem yürüttü. 1909 yılı başında Mekteb-i Mülkiye'deki müdür muavinliği görevinden istifa etti. Aynı yıl Dârülfünun Elsin (Filoloji) Şubesi Türk dili müderrisliğine ve bu görev kendisinde kalmak üzere Kadastro Mektebi müdürlüğüne tayin edildi. Kadastro Mektebi'nin kapatılması, Dârülfünun derslerinin kaldırılmasıyla açıkta kaldı. Bir süre sonra yeni kurulan İnâs Dârülfünunu müdürlüğüne ve kavânin-i câriye muallimliğine getirildi (1916). 1919'da Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğine, aynı yıl Mercan Sultânîsi müdürlüğüne, 1920'de Dârümuallimât-ı Âliye müdürlüğüne ve Fransızca hocalığına, 1921'de Nişantaşı Sultânîsi müdürlüğü ve Fransızca hocalığına, 1924'te Kadıköy, Davutpaşa, Gaziosmanpaşa orta mektepleri Fransızca hocalığına getirildi. 1925'te yaş haddinden emekliye ayrıldı. Bundan sonra Amerikan Erkek ve Kız kolejleriyle Saint Benoit Lisesi Türkçe, Üsküdar Muhtelit Ortaokulu Fransızca hocalıklarında bulundu. İstanbul'da vefat eden Ali Nazîmâ dürüst ve çalışkan kişiliğiyle tanınmıştır. Ahmed Midhat Efendi, *Tarîk* gazetesinde çıkan bir yazısında (1315/1899) onun sansasyondan uzak, kalem kavgalarına karışmadan çocuk eğitim ve öğretimi yolunda sürdürmekte olduğu örnek yazı hayatına dikkat çekmektedir. Maarif Vekâleti, 1925 yılında İstanbul Muallimler Birliği'nden "Fazilet Mükâfâtı" için bir aday göstermesini isteyince Muallimler Birliği Genel Kurulu-

nun teklif ettiği Ali Nazîmâ o yıl bu mükâfâtı alan sekiz muallim ve müderris arasında yer almıştır.

Eserleri. İrili ufaklı çok sayıda eser kaleme alan Ali Nazîmâ, daha ziyade Fâik Reşad'la beraber hazırladıkları *Mükemmel Osmanlı Lugatı* ile (İstanbul 1319, 1320) tanınmıştır. "İnşâ-yi Osmânî'de Müsta'mel Arabî ve Fârisî Kelimât ve Ta'birât ve Istilahâtı Hâvidir" alt başlığını taşıyan bu sözlüğün önsözünde Osmanlı dilinde birçok Arapça ve Farsça kelime kullanıldığı, bunlarla ilgili meselelerin her iki dilde mevcut sözlüklere başvurularak halledilmeye çalışıldığı, ancak bunların ihtiyaca cevap vermekten uzak olduğu, bu sebeple kelimelerin Osmanlı dilindeki anlamlarını içeren bir sözlüğe ihtiyaç bulunduğu belirtilmektedir. Daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri kapsayan sözlükte öz Türkçe karşılıklara yer verilmeye çalışılmış, bu alanda Mütercim Âsım'ın *Kâmus Tercümesi* ile Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmânî'sinden* yararlanılmıştır. *Mükemmel Osmanlı Lugatı* Necat Birinci, Kâzım Yetiş, Fatih Andi, Erol Ülgen, Nuri Sağlam ve Ali Şükrü Çoruk tarafından Latin harflerine göre tertip edilmiş, ardından Arap harfleriyle dizini de verilmiştir (Ankara 2002). Nazîmâ'nın Fransızca'dan Türkçeye, Türkçe'den Fransızca'ya hazırladığı sözlükleri *Lugat-ı Nazîmâ* (İstanbul 1901), *Lugat-ı Tefeyyüz* (İstanbul 1910) ve *Mini Mini Lugat-ı Tefeyyüz* (İstanbul 1912) adlarıyla yayımlanmıştır. Ali Nazîmâ, hemen hemen her alanda ilk ve orta okulların farklı sınıflarına göre 100'den fazla ders kitabı hazırlamış olup bunların bazıları çeviri-uyarlamadır. Osman Nuri Ergin, alfabenin ve eğitimin usullerinin değişmesiyle bu ders kitaplarının artık okunmaz olduğunu ifade etmektedir (*Türkiye Maarif Tarihi*, III, 835). Yazarnn ayrıca *Çukulata* (İstanbul 1309), *Çay* (İstanbul 1309), *Barbaros'un Hafidi Metin Hamidiye'nin Kahraman Kumandanı Rauf Bey* (İstanbul, ts.) gibi risâleleri; *Mükellim* (Ahn'den, İstanbul 1303), *Nevâbigü'l-kelîm* (Zemahşerî'den, İstanbul 1303), *Yeni Müntehabât-ı Gülistan* (Sa'dî-i Şîrâzî'den, İstanbul 1326) gibi çevirileri bulunmaktadır (eserlerinin dökümü için bk. *La clef du français*, İstanbul 1934, s. 106-109).

BİBLİYOGRAFYA :

Türkiye Maarif Tarihi, II, 568; III, 835-838; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 278-279; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, I, 287, 396-397; II, 829, 850, 941-945, 1229; *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu: Arap Harfli Türkçe Eserler: 1729-1928* (haz. Müjgan Cunbur – Dursun Kaya), Ankara 1990, I, 461-478;

Nuyan Yiğit, *Atatürk'le Otuz Yıl: İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, İstanbul 2004, s. 14-18; Hüseyin Namık [Orkun], "Ali Nazîmâ Bey", *Millî Mecmua*, sy. 9, İstanbul 1340, s. 139-140; M. Şakir Ülkütaşır, "Ali Nazîmâ (1860-1935)", *TD*, XXVI (1972), s. 227-228; a.mlf., "Ali Nazîmâ", *TDEA*, I, 114-115; A. Fidarok, "İçimizden Birkaç İsim", *Kafkasya Gerçeği*, sy. 3, Samsun 1991, s. 25; "Ali Nazîmâ Bey", *TA*, II, 89; *İst.A*, II, 678.

ÂLİM KAHRAMAN

NAZİRÂ İBRÂHİM EFENDİ

(ö. 1188/1774)

Gülşenî şeyhi, şair.

Edirne'de dünyaya geldi. Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin katledildiği Edirne Vak'ası (1115/1703) sırasında on yaşında olduğunu söylediğine göre 1105 (1693-94) yılında doğmuş olmalıdır. Edirne Gülşenî Dergâhı şeyhi Manisalı İbrâhim Gülşenî'nin torunu, Sarıca Paşa Medresesi müderrisi Şeyh Mustafa Gülşenî'nin oğlu, şair ve edip Edirneli Kâmi'nin yeğenidir. Şeyh La'î Fenâî'nin halifesi olan babası Mustafa Efendi, Gülşeniyye tarikatının ikinci piri Sezâî-yi Gülşenî ile pirdaştır. Hüseyin Vassâf, Mustafa Efendi'nin sertarik olduğunu ve otuz yıl irşad makamında bulunduğunu, Sezâî-yi Gülşenî'nin La'î Fenâî Efendi'nin vefatı üzerine Mustafa Efendi'ye intisap ettiğini söyler.

Tasavvuf ve ilim ortamında büyüyen İbrâhim Nazîrâ medresede tahsilini sürdürürken babasının emriyle Sezâî-yi Gülşenî'ye intisap etti. Tahsilini tamamladıktan sonra bir süre Edirne mahkemesinde kâtiplik yaptı. 1130'da (1718) Mısır kadılığına tayin edilen amcası Kâmi Efendi ile birlikte Kahire'ye gitti. Burada kaldığı süreyi İbrâhim Gülşenî Âsitânesi'nde geçiren Nazîrâ'ya dergâhın şeyhi tarafından teberrüken tâc-ı şerif tekbirlendi. Ertesi yıl amcası görevinden azledilince Edirne'ye döndü. Uzun yıllar Edirne medreselerinde müderrislik, Baebeski, Tekirdağ, Mısır ve Eski Zağra'da kadılık yaptıktan sonra Eski Zağra yakınlarındaki bir köyde inşa ettiği tekkede irşad faaliyetine başlayan Nazîrâ 1188 (1774) yılında vefat etti. Onun nerede öldüğü konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakta, Edirne, Horpeşte veya Eski Zağra'da vefat ettiği kaydedilmektedir. Vefatına "Nazîrâ-yı edeb" ifadesi tarih düşürülmüş, Sezâî-yi Gülşenî'nin *Mektûbât*'ındaki bir mektup ona hitaben yazılmıştır (s. 103-104). Edirneli şair Lebîb onun kardeşidir.

Oldukça hacimli bir divanı olan İbrâhim Nazîrâ tasavvuf, şiir ve edebiyatın yanı sıra tarihle de ilgilenmiş, bu konuda da eser

Nazîmâ

vermiştir. Osman Nuri Peremeci, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin katlini anlatan bir metni onun bir eserinden iktibas etmiş (*Edirne Tarihi*, s. 135-136), bazı kaynaklarda (*DİA*, XII, 527) bu bilgi Peremeci'den naklen kullanılmıştır. Peremeci'nin adını zikretmediği bu eser Bursalı Mehmed Tâhir'in *Muhtasar Târih-i Osmânî* adıyla kaydettiği kitap olmalıdır. Nazîrâ ayrıca Abdurrahman Hibri'nin *Enisü'l-müsâmirin*'ini *Muhtasar Târih-i Edirne* adıyla ihtisar etmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir, Nazîrâ'nın hattıyla on altı risâlesini içeren bir mecmuayı gördüğünü söyler ve toplam yirmi dokuz eserinin adını zikreder (*Osmanlı Müellifleri*, II, 45-47). Nazîrâ'nın hayatı ve eserleri üzerine henüz bir çalışma yapılmamıştır. Kütüphanelerde mevcut olan eserleri şunlardır: *Divan* (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 493; İÜ Ktp., TY, nr. 424/2; muhtevası için bk. *TYDK*, III, 826-827); *İnsânâme* (İÜ Ktp., TY, nr. 1719; Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 791), *Mu'cizât-ı Enbiyâ* (İÜ Ktp., TY, nr. 2355), *Hediyyetü'l-ahbâb* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3416), *Behcetü'l-ebâr* (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 513).

BİBLİYOGRAFYA :

Beliğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, s. 605-606; *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâi*, İstanbul 1257, s. 103-104; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 674; *Osmanlı Müellifleri*, II, 45-47; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 132, 155-156; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 135-136, 274; *TYDK*, III, 826-827; Babinger (Üçok), s. 332; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 1071; *Mu'cemül-mahtûât-ı'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Anâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 65; Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, XII, 527; Gülgün Yazıcı, "Kâmi", a.e., XXIV, 279.

MEHMET AKKUŞ

NAZİRE

(النظيرة)

Bir edebî eserin benzeri.

Arap edebiyatında nazîre türü, muâraza kelimesiyle karşılanmış, ihtizâ, muhâkât ve modern zamanlarda taklîd, nazîr, mesîl kelimeleri de oldukça yaygınlık kazanmıştır. Muâraza "bir işi birinin yaptığı gibi yapmak, taklit etmek", ihtizâ "ayakkabının tekini öbürünün ölçülerine göre yapmak, birinin yaptığı işe benzer şekilde iş yapmak", muhâkât "taklit etmek, yansıtma", müsûl "benzeri olmak, yerini tutmak" gibi mânalara gelir (*Lisânü'l-'Arab*, "arâz", "hky", "hızv", "kld", "mşl", "nız" md.leri).

Muârazayı nazîre karşılığında ilk kullanan müelliflerden biri olan Hattâbî onu

"başkasına ait bir hitabenin veya bir şiirin lafız ve anlam özelliklerinde yarışmak" diye tanımlamış ve bunun Câhiliye devrinde beri bilinmekte olduğunu belirtmiştir (*Beyânü i'câzi'l-Kur'ân*, s. 53). Abbas b. Ali es-San'ânî, istiânenin (tazmin) alt bölümünde yer verdiği muârazayı, "bir şairin ele aldığı bir fikir ve temayı ondan daha güzel lafız kalıbı ve üslûp içinde ifade etme" şeklinde tarif etmiştir (*er-Risâletü'l-'ascediyye*, s. 56). Nazîrenin edebî kuramına ilişkin orijinal görüşleri ilk defa Abdülkâhîr el-Cürçânî ortaya koymuştur. Ona göre nazîre bir şaire ait şiirin üslûp özelliklerinin onu aşmak amacıyla taklit edilmesidir (ihtizâ); bu taklitte kafiye ve tema birliği şart değildir. Taklit bazı lafzî benzerlikler taşıyorsa açık, taşıyorsa kapalı taklit adını alır. Bununla birlikte Cürçânî, başkasına ait bir dizenin kelimelerini eş anlamlı kelimelerle değiştirmenin çirkin bir serika olacağını ifade etmiştir (*Delâ'ilü'l-i'câz*, s. 259-260, 467-472).

Yaygın anlamıyla nazîre daha çok şiirde görülür ve orijinal eserle aynı vezin ve revide olur. Çoğunlukla onu aşmak amacıyla kaleme alınır. Bazan da nazîre eş değerinde bir eser ortaya koymak, yarışmak veya ona duyulan ilgiyi ifade etmek için yazılır. Vezin ve kafiye birliği sebebiyle nazîrelerle nekâiz türü şiirler arasında şekil açısından benzerlik bulunsa da nekâiz atışmak gayesiyle ortaya konulduğundan nazîreden farklıdır (bk. *Hiciv*; **ŞİİR**). Ancak modern zamanlarda, iki şair arasındaki husumetten kaynaklanan ve istihfaf ifadesi olarak ortaya konan nazîreler de vardır. İbrâhîm Tûkan'ın Ahmed Şevki'nin *Kaşidetü'l-mu'allim*'ine nazîresi bunun örneklerinden biridir. Aynı şekilde "muhâkât tehakkümüye" (parodi) adı verilen, taklit maharetine dayalı güldürme amacı taşıyan ve aslın üslûp özelliklerini yansıtan edebî bir eserin taklidi de bu bağlamda zikredilmelidir. Mustafa Hamâm'ın Amr b. Külsûm'un muallakasına yazdığı nazîre ile Zeynüddin el-Hımsî'nin Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-bürde*'sine nazîresi bu türdendir.

Nazîre veya intihal örnekleri olarak İslâm öncesi dönemden intikal edenler, biçim ve tema açısından aralarında benzerlik bulunan bazı beyit ve kıtalardan ibarettir. Gerçek anlamda nazîre İslâm devrinde Kâ'b b. Zühayr'ın "Bânet Süâd" kasidesine olan nazîrelerle başlamıştır. Bu kasideye yazılan elli kadar nazîreden kırk kadarını Muhammed Bûzine *Kaşidetü Bânet Süâd ve mu'ârazâtühâ* isimli mecmuasında toplamıştır (Tunus 1994). E. Wagner, *Abū Nuwās* adlı eserinde şairin yazdığı ve onun

şairlerine yazılan nazîre örneklerine yer vermiştir (s. 246 vd., 333 vd.). Bundan başka İbnü'l-Mu'tez, İbn Düreyd, Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve Ali b. Abdülganî el-Husri'nin şiirlerine de eski ve yeni şairler tarafından nazîreler yazılmıştır. Husri'nin "Kaside-i Dâliyye" sine yapılan nazîreler Muhyiddin Rızâ ve İsâ İskender el-Ma'lûf tarafından yayımlanmıştır (bk. **HUSRÎ**, Ali b. Abdülganî). İbn Zeydün'un "Nûniyye" sine nazîreleri de Muhammed Bûzine *Nûniyyetü İbn Zeydün ve mu'ârazâtühâ* adlı koleksiyonunda toplamıştır (Tunus 1995). Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-Bürde*'si bed'iyyât türü kasidelere model olmuş, eski ve yeni şairler tarafından taklit edilmiştir. Muhammed Bûzine bunların birçoğunu *Kaşidetü'l-bürde ve mu'ârazâtühâ* ismiyle bir araya getirmiştir (Tunus 1994).

Endülüs ve Mağrib şiirinde nazîre geleneği yaygındır. Özellikle Doğulu şairlerin meşhur şiir ve eserlerine onları aşmak amacıyla nazîreler yazılmıştır. İbn Hafâce de Mütenebbî, Ebû Muhammed İbn Sâre gibi şairlerin bazı şiirleri için nazîreler düzenlemiştir (*Divân*, s. 105-106, 283-284, 358-359, 366-367). Onun bilhassa nazîre yapmak için Doğulu şairlerden iktibas ettiği dizeleri içeren muzammeh türü şiirleri meşhurdur. Endülüs'lü yahudi şairleri de Doğu Arap şiirini taklit etmiş, Moise ben Ezra, Mütenebbî'nin "Hummâ" adlı şiiri için nazîre kaleme almıştır.

VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren nazîre müveşşah şairlerinde bir halk sanatı formunu almış (Hartmann, s. 227-228); özellikle Doğulu şairlerce Endülüs müveşşahlarına çok sayıda nazîre yazılmıştır. Safedî *Tevşî'u't-tevşîh*'inde (s. 33-186) Endülüs, Mağrib, Mısır ve Suriyeli müveşşah şairlerinin bazı şiirleriyle bunların nazîrelerine yer vermiştir. Nevâcî *'Ukûdü'l-le'âl*'inde, Endülüs ve Mağrib müveşşahları ile zecellerine Doğulu şairlerce yazılan bazı nazîreleri toplamıştır. Ayrıca bazı Arap müveşşahları İbrânî edebiyatında taklit edilmiştir.

Mensur edebî eserlere nazîre yazan müellifler de vardır. İbnü'l-Hebbâriyye'nin *Ke-lîle ve Dimne*'yi taklit ettiği 2000 beyitlik *Kitâbü's-Şâdih ve'l-bâgim*'iyle Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin aynı eseri taklit ettiği *Risâletü's-Şâhil ve's-şâhic*'i ve İbn Abdülgafûr el-Kelâî'nin bu esere yazdığı nazîre olan *es-Sâci'a ve'l-ğurbî*'i bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Bediüzzamân el-Hemedânî ile Harîrî'nin "makamat"larını taklit eden birçok eser kaleme alınmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, kendisinin dengi veya benzeri olacak bir kitap yahut on sûre ve-